

Výrobní defekty na pražském groši Václava IV.

Jan BOUBLÍK

 73, 2018, s. 139–145

Defects in production of one Prague grossus struck under Wenceslas IV

Defects in coin production represent the known sorts of anomalies in the striking process which are connected with inattention of the minter or his assistant. The defective coins are characterized by the fact that they were struck twice of the same pair of dies by mistake. This kind of defective product appeared among coins found on the cadastral territory of Dřevěnice (Jičín district). Among other coins, there was one Prague grossus of Wenceslas IV showing traces of overstrikes by the same dies. The mentioned anomaly illustrates combination of several defects emerged during the striking process. Besides the minting mistakes – the coin is double-struck, the dies are displaced, the upper die is not fully struck or double-struck – there is a mistake in the die-engraving job: the letter 'T' in the word 'TERCIVS' is missing on the obverse die.

 Prague grossus; anomaly in striking; defect in production; defective coin; Wenceslas IV of Luxembourg (1378–1419); Dřevěnice (Jičín district) [CZ].

 pražský groš; anomálie ražební; defekt výrobní; chyborážba; Václav IV. (1378–1419); Dřevěnice (okr. Jičín).

P eražby provedené novějšími razídky na jiných starších středověkých mincích jsou z numismatické literatury dostatečně známy. Z období 10. století byly popsány například nálezy z Podbradské nebo ze slezské Gbice (Karlsdorfu)² obsahující celkem 29 podobných eražeb denár bavorsko-švábského typu a denár se širokou rukou. Některé z těchto eražeb mohly souviset s důvodů obsahovými, technologickými nebo ekonomickými. Uvedený numismatický materiál bývá leckdy velmi cenným

* PhDr. Jan BOUBLÍK, Národní muzeum (Praha), jan_boublik@nm.cz. Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/11.V.a, 00023272).

¹ LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Peražby českých denárů z podbradského nálezu. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 39–90.

² LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Peražby českých denárů z nálezu Gbice [Karlsdorf]. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou II.*, Numismatické listy 65, 2010, s. 147–160.

pramenem pro stanovení chronologické posloupnosti určitých variant téhož nominálu, resp. pro ověření správnosti aktuálně používané chronologie. Vzácné doklady přeražeb české brakteátové mince zmiňuje Walter Schwinkowski ve svém zpracování mincovního depotu ze saské Grünrody.³ Uvedený soubor obsahuje přes 1500 mincí, z toho několik desítek tvoří brakteáty s viditelnými stopami přeražby. Z nich autor dokázal identifikovat 3 brakteáty míšeňských markrabat ražených na velkých brakteátech Přemysla I. Otakara.⁴ Podobné ražební anomálie, avšak z období grošového, přinesla ve svém zpracování mincovního nálezu z Hradce Králové Dagmar Vorlová. Jedná se o sedm pražských grošů Jana I. Lucemburského přeražených razídkou Karla IV.⁵ Jiný pražský groš Karla IV., ražený na střížku stejného nominálu Janova, byl publikován v grošové části Chaurovy numismatické sbírky.⁶ Smysl této mincovní změny, při níž byly některé z grošů Jana I. Lucemburského znovu raženy pomocí ražebních kolok jeho syna Karla, není zatím zcela jasný. Nezpochybnitelný význam pro chronologii české drobné mince 15. století představuje zachovaný peníz se lvem a tytulem, ražený na vídeňském feníku mincmistra Niclase unterm Himmel, který vznikl po roce 1426.⁷ Tato výrobní anomálie potvrzuje všeobecně přijímanou myšlenku o vybití peněz na tytulem hranném střížku ještě ve 20. letech 15. století. Skutečnost, že mohly být vídeňské feníky v některých případech přeraženy českými penízi se lvem a tytulem potvrzují další zachované exempláře těchto mincí.⁸

Z odborné literatury jsou známy doklady přeražeb i z doby mnohem pozdější. Jedná se například o jednokrejčary Františka II. z pražské mincovny s letopočtem 1800, kterými byly přeraženy starší mince stejného nominálu z let 1779–1790.⁹ Patří všeobecně nejznámější novovké přeražby reprezentují 7krejčary Františka II. z roku 1802 ražené na střížkách 12krejčarů téhož panovníka z roku 1795.¹⁰ Pěsto, že mezi nejstaršími a nejmladšími uvedenými příklady přeražeb leží a-

³ SCHWINKOWSKI, Walter: *Der Brakteatenfund von Grünroda*, Jahrbuch des Numismatischen Vereins zu Dresden auf das Jahr 1909, s. 32–46. Za poskytnutou informaci o přeražbách v depotu z Grünrody děkuji Mgr. P. Schneiderovi.

⁴ SCHWINKOWSKI, W.: *Der Brakteatenfund*, s. 40.

⁵ VORLOVÁ, Dagmar: *Hromadný nálezný pražských grošů z Hradce Králové*, Hradec Králové 2002, s. 117–128.

⁶ HÁSKOVÁ, Jarmila: *České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze – Chaurova sbírka III. Pražské groše (1300–1526)*, Praha 1991, s. 36, obr. 85.

⁷ HÁNA, Jiří: *Technické aspekty vývoje středověkého mincovnictví do konce 19. století*, Klatovy 2007, s. 94.

⁸ NECHANICKÝ, Zdeněk: *Český kruhový peníz střížkem pro vídeňský feník*, Numismatický časopis 3–4, 2012, s. 14–15. V tomto případě byla mince chybně popsána jako ražba vídeňského feníku na českém kruhovém penízu se lvem. K tomu srov. GREGOR, Pavel: *Ke lánku, český kruhový peníz střížkem pro vídeňský feník*, Numismatický časopis 3–4, 2013, s. 10–11. Stejný exemplář zaznamenává také ŠAFÁŘ, Oldřich: *Poznámka ke studiu drobné mince 15. století*, Sborník zprávy pobočky v Hradci Králové 4–5, 1971, s. 16–17.

⁹ RICHTERA, Lukáš: *Netradiční doklad přeražby kremnického krejčaru z roku 1782*, Numismatické listy 66, 2011, s. 131–134; RICHTERA, Lukáš – ZMRZLÝ, Martin – ŠÁSTKA, Václav – FOTTER, Rostislav: *Ještě k netradičnímu dokladu přeražby jednokrejčaru*, Numismatické listy 67, 2012, s. 43–48.

¹⁰ Například ERMÁK, Kliment – SKRBEK, Bedřich: *Mince království českého za panování rodu Habsburského od roku 1526 II.*, Pardubice 1891–1913, s. 893.

sový úsek více než osmi staletí, mají všechny jeden společný rys: vznikly totiž záměrně v domě jejich vydavatele i výrobce mince.

Zcela jiným druhem anomálií jsou výrobní defekty na mincích, které souvisí s nepozorností přegé a jeho pomocníka.¹¹ I když vznikly v podstatě stejným technologickým postupem, tedy opakovanou ražbou na nepřetavený střížek již zhotovené mince,¹² neměly by být v žádném případě zaměňovány s přeražbami v pravém smyslu toho slova, které byly zmíněny v předchozích odstavcích. Pro tyto výrobní defekty je charakteristická především skutečnost, že byly omylem raženy dvakrát téměř párem razidel (pokud se jednalo o dvoustranné mince), přičemž líc a rub býval často přeražen stranou opačnou. K tomu došlo za situace, že již jednou ražený střížek přilnul k ploše vrchního razidla a po jeho zvednutí se od něj uvolnil a převrátil. Na rubní razidlo dopadla mince obráceně, takže byl přirovnatelný k opakované ražbě na vrchní rubní straně vybití líc a na spodní lící straně vyražení rub. S podobnými případy se setkáváme poměrně vzácně, protože výrobní zmetky vzniklé přeražbou z téhož páru razidel bývaly vyazeny z mincovní produkce již při výstupní kontrole v mincovně a do peněžního oběhu se tak dostalo pouze malé procento takovýchto defektních mincí. Uvedené anomálie jsou v numismatické terminologii azeny mezi chyby ražební.¹³ Jeden exemplář mince, která patrně vznikla v důsledku stejné ražební chyby, na níž byl přirovnatelný mincovní obraz přeražen obráceně stejnými razidly, je zmíněn ve zpracování nálezů mincí ze 13. století z Radkovic. Jde o denár Přemysla II. Otakara, který nese na obou stranách zároveň stopy lícího i rubního razidla.¹⁴

Jiným případem podobného defektu byly dvoustranné mince ražené pouze po jedné své straně dvakrát (lícím i rubním kolkem) a na straně druhé jen lícím razidlem. K jejich vzniku došlo stejně jako u předchozí skupiny, jen s tím rozdílem, že již jednou ražený střížek po svém uvolnění od razidla dopadl obráceně na nově vložený kotouček připravený k ražbě. Vrchní strana mince s obrazem reversu byla ražena podruhé lícím razidlem, strana spodní zůstala neporušena. Příkladem stejné anomálie může být jeden bílý peníz Vladislava II. Jagellonského s rubní stranou přeraženou lícem razidla se lvem, který byl evidován v popisu nálezů mincí ve Sněžném.¹⁵

Kromě mincí dvoustranných se někdy objevují omylem dvakrát ražené střížky i na mincích jednostranných. Známé jsou případy, kdy byl stejný mincovní obraz vybit jedním razidlem na líci i rubu mince, která měla být podle předvodního záměru ražena jednostranně. Taková chyborážba mohla vzniknout dvěma způsoby

¹¹ Problematika různých výrobních anomálií v etnometalogické technologii výroby mincí byla dosud nejpodrobněji zpracována J. Hánou, viz HÁNA, J.: *Technické aspekty*.

¹² HÁNA, J.: *Technické aspekty*, s. 94.

¹³ HÁNA, J.: *Technické aspekty*, s. 93.

¹⁴ BRÁDLE, Vojtěch – BLÁHA, Radek – SKALA, Jan: *Středověký depozit z Radkovic. Platidla 13. století*, Fontes musei Reginaehradecensis 21, Hradec Králové 2015.

¹⁵ ŠLAJ, Jaroslav: *Nález mincí ve Sněžném. Pět století ke studiu bílých peněz z Vladislava II.*, Acta musei Reginaehradecensis, Serie B – Scientiae sociales 11, 1969, s. 117–131. Za upozornění na dvakrát ražený bílý peníz v mincovním nálezě ve Sněžném a výrobní defekt na denáru Přemysla II. Otakara děkuji PhDr. V. Brádlému z Muzea východních Čech v Hradci Králové.

by. První již byl popsán výše v souvislosti s bílým penízem Vladislava II. Jagellonského, kdy mince po vyražení jedné své strany dopadla obrácen na nový střížek. V tomto případě bylo ale podruhé otisknuto razidlo na rubní, p vodn hladké stran , takže byla mince ražena po obou stranách pouze jednou stejným razidlem. Druhou možností byla nesouost ed nost přegé ova pomocníka, který již vyhotovenou minci nejprve omylem p idal mezi ještě neražené střížky a po ur ité době ji vy al a znovu položil pod razidlo.¹⁶

Chyborážba dvoustranné mince, která vznikla v d sledku nepozornosti práce v mincovn se objevila pom rn nedávno v dosud tiskem nepublikovaném nálezu mincí v k. ú. D ev nice (okr. Ji ín), objeveném v únoru roku 2019. Depot obsahoval celkem 599 mincí, z nichž v tšinu tvo ily pražské groše Václava IV. a menší ást p ipadala na pražské groše Karla IV.¹⁷ Mezi zmín ným nálezovým souborem se vyskytl také jeden pražský groš Václava IV., který se od ostatních již na první pohled odlišoval dvojí ražbou provedenou jak na lici, tak i na rubní stran . Exemplá obsahuje stopy p eražby párem stejných razidel a jedná se tedy o výrobní zmetek, který nikdy nem l opustit mincovnu.

ČECHY, Václav IV. (1378–1419), mincovna *Kutná Hora*, pražský groš po roce 1400.

Av.: královská koruna

opis: **✠WEΠICE[ZLAVS TE]RCVS**

✠DEI·GR[ATIA REX BO]EM[II]E

Rv.: eský dvouocasý lev

opis: **[✠✠✠G]ROSSI·PRA[GENSES]**

1. AR; 2,670 g; 27,3 x 28,7 mm; 7 h.

Lit.: typ Hána¹⁸ X–XIV. Zv tšeno 2:1.

¹⁶ K popisu takové ražby a okolností jejího vzniku nap . HÁNA, Ji í: *Chyborážby mincí*, Numismatické listy 58, 2003, s. 58.

¹⁷ Popis nálezů z k. ú. D ev nice není p edm tem tohoto p ísp vku.

¹⁸ HÁNA, Ji í: *Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419*, Plze 2003, s. 68–73.

●□1a: Perokresba líce – vrchní ražba s královskou korunou a s částí líčního popisu.

●□1b: Perokresba líce – spodní ražba s dvouocasým lvem a s částí rubního popisu.

●□1c: Perokresba rubu – vrchní ražba s dvouocasým lvem a s částí rubního popisu.

●□1d: Perokresba rubu – spodní ražba s královskou korunou a s částí líčního popisu.

Tato mince představuje kombinaci několika výrobních anomálií, mezi kterými jsou patrné chyby ražební i rytecké, které tvoří dvě základní skupiny chyborážeb mincí.¹⁹ Jako chyby rytecké jsou označovány chyby, které nevznikají z povahy samotného kování, ale z nedostatků při výrobě ražebního kolku. Pro takové chyborážby jsou typická zejména přehozená, vynechaná a nepřidělaná písmena popisu nebo lístice v letopisu. Stejná chyba se teoreticky mohla objevit i na jiných mincích, k jejichž výrobě bylo použito stejné razidlo. Oproti tomu chyby ražební vznikly až na konci výrobního procesu z důvodu nepozornosti přegážky, případně jeho pomocníka. Do této skupiny patří nejen výše uvedené defekty vzniklé opakovanou ražbou na mincovní střížek, ale i různé dvojrázy, excentricky ražené nebo nedoražené mince a ražby inkusní. Každá taková anomálie je v pravém slova smyslu jedinečná, protože lze vyloučit, že by v důsledku výrobního procesu,

¹⁹ Ke klasifikaci chyborážeb mincí viz HÁNA, J.: *Technické aspekty*, s. 88–99.

omezeného v našich zemích až do 16. století výhradně na ruční práci, vznikla identická defektní mince.²⁰

Na pražském groši Václava IV. pocházejícím z nálezu v Devnicích je již na první pohled zřejmé, že líc i rub nesou obraz lva a zároveň i část vnitřního popisu aversu. V žádném případě zde nejde o inkusní minci, protože obraz na obou stranách mince je pozitivní. Strana s královskou korunou a lícními popisy (viz obr. 1a) byla ražena na střížku, kde byl poprvé vyhotoven motiv s dvouocasým lvem (viz obr. 1b). Z nichž staly zachovány pouze spodní tlapy a v tštině ocasu lva ve tvaru pravidelné osmičky. Přebitím poprvé vodního reversu mince lícním razidlem dokazuje prostřední popisový kruh aversu zasahující přes spodní smyčku ocasu lva a splývající s ním v místě před jeho rozvětvením. Kromě obrysu královské koruny tu jsou patrné vrchní lístky levé a pravé heraldické lilie a vrcholový i pravý list prostřední lilie, která je s největší pravděpodobností dotážená. Obraz královské koruny a lícní popis je v dolní polovině mince nedoražen. Další anomálií představuje rytecká chyba ve vnitřním popisu lícního razidla, z nichž jsou viditelné pouze některé litery. Tato chybovážba se projevuje absencí písmene I ve slově TERCIVS, takže viditelná část panovníkova jména zní **★WEΠICE[ZLAVS TE]RCVS**. Popis pokračuje titulaturou panovníka **★DEI:GR[ATIA REX BO]EM[I]E**. Ve vnitřním popisovém pruhu mezi písmenem S ve slově TERCIVS a křížkem rozdělovacího znaménka před jménem panovníka se nachází výdušina, která koresponduje s levou zadní tlapou lva na druhé straně mince. Kresba dolního oblouku písmene S ve slově TERCIVS končí ostrou špičkou a má ve srovnání s jinými pražskými groši Václava IV. poněkud zvláštní tvar. Bohužel není možné rekonstruovat celé písmeno S, protože je patrná pouze jeho levá polovina. Zda se stejná provedená litera S nachází i ve slově WECEZLAVS, nelze vzhledem k neviditelnosti části popisu lícního razidla na každé z obou stran mince určit. Z popisu spodního razidla s českým lvem jsou patrná pouze písmena ROSS a AG.

Na druhé straně byl poprvé vodní líc s královskou korunou (viz obr. 1d) přerážen motivem se lvem (viz obr. 1c), o čemž svědčí vzhled vnitřního perlovce rubního razidla překrývajícího v horní polovině mince litery N a C ve slově WECEZLAVS nebo poškození písmen lícního popisu při opakované ražbě. Obraz českého lva a rubního popisu je v horní polovině této strany mince nedoražen, a proto jsou viditelné jen asi 1/3 jeho celkového obrazu. Patrné jsou spodní a část levé horní tlapy, ocas vycházející z levé zadní tlapy, 4 malé kyčky ze spodní, 3 malé kyčky střední řady hřívky a 2 malé kyčky horní. Zda má lev na krku za sebou 3 nebo 4 malé kyčky hřívky nelze kvůli nedoražení obrazu rozeznat. Ocas lva je před zahnutím směrem nahoru téměř rovný a je pevně přilepený k tělu, z nichž je viditelná pouze jeho pravá polovina. Po rozdělení ve dva prameny tvoří pravidelnou osmičku zakončenou třemi chomáči chlupů. Hlava lva, která by se měla nacházet v horní třetině mince, není viditelná. V těchto místech je viditelná část královské koruny ze spodní ražby, z níž se zachovaly jen horní a část pravého listu prostřední heraldické lilie a horní část pravé lilie. Z popisu rubního razidla lze předpokládat pouze litery **★★★G]ROSSI+PRA[GENSES]**. V tomto popisu se nachází

²⁰ Srovnej též HÁNA, J.: *Chybovážby mincí*, s. 58–59.

z etelný dvojráz ve slov GROSSI. Z vnit ního opisu lícního razidla s korunou jsou patrná písmena WE C a CVS, z opisu vn jšího pouze spodní k ížek rozd lovacího znaménka za slovem DEI a po áte ní litery GR slova GRATIA.

P vodní ražba byla provedena na obou stranách ješt hladkého mincovního st ížku výrazn excentricky, což není u pražských groš Václava IV. nic neobvyklého. Posunutí razidla je patrné jednak na opisu GROSSI PRAGENSES (viz obr. 1b), který se ocitl áste n mimo plochu mincovního st ížku, jednak na druhé stran groše ve vnit ním opisovém pruhu se slovy WE CEZLAVS TERCVS (viz obr. 1d), který byl vyražen až u okraje mince. Popisovaný pražský groš Václava IV. byl ražen identickým párem razidel, což dokládá srovnání shodných tvar liter W a N ve slov WE CEZLAVS a písmen V a S ve slov TERCVS na obou stranách mince. Dostate nou oporu pro toto tvrzení poskytuje také charakteristická kresba ocasu lva, který je p ed ohnutím sm rem nahoru tém rovný. Ur ité vodítko pro pouze základní a nep íliš pesné typologické ur ení mince poskytují tlapy lva a celkový vzhled koruny. Kresba lva i koruny na popisované minci vychází z Hánovy standardní ady groš Václava IV.²¹ Tlapy jsou velké s ostrými a dlouhými drápy, zasahujícími až do perlovce, které jsou typické pro mladší typy lv . Koruna je dotažená, nep íliš vysoká s výraznými perlami na lístcích heraldických lilí. Ve slov WE CEZLAVS p íchází „tupé“ písmeno N, charakteristické pro typy Hána VIII–XIV. Na základ uvedených zjišt ní lze tento pražský groš za adit n kam mezi typy Hána X–XIV, keré byly vybíjeny ve druhé polovin vlády Václava IV., n kdy po roce 1400.²²

Uvedený exemplá pražského groše Václava IV. ilustruje kombinaci n kolika výrobních defekt , mezi nimiž jsou zastoupeny nejen chyby ražební, ale i jedna chyba rytecká. Krom již zmín ných chyb ražebních, kterými jsou dvojí ražba po obou stranách mince, posunutí razidla, nedoražení obrazu z vrchního razidla nebo dvojráz, se na uvedené minci vyskytla i chyba rytecká. Ta se projevila absencí litery I ve slov TERCIVS na lícním kolkou.

Mincovnictví Václava IV. je všeobecn známé špatným vzhledem jeho pražských groš . V poslední dob se uvažuje o tom, že ur itý vliv na kvalitu mincovního obrazu t chto mincí mohlo mít použití p íliš tenkého st ížku, který nebyl schopen vyplnit prostor daný reliéfem raznice a d sledkem této praxe byly proto ražby postižené výdut mi.²³ Další d ležitý faktor p edstavovalo zhoršení ryzosti mincovní slitiny, která se vlivem v tšího obsahu m di stávala tvrdší a pro ražbu s ostrým reliéfem tedy i mén vhodnou. P estože uvedené zm ny p ípíprav mincovních st ížk m ly jistý vliv na kvalitu vyražených mincí, nelze je klást do souvislosti se vznikem zde popsaného exemplá e pražského groše. K výrobním defekt m, jakými byly omylem dvakrát ražené mince, docházelo jist zcela b žn a pokud se dochovaly do dnešní doby, jsou dokladem nepozornosti nejen samotného pregé e, ale i záv re né kontroly provád né v mincovn .

²¹ Viz katalog typ a variant HÁNA, J.: *Pražské groše*, s. 57–74.

²² HÁNA, J.: *Pražské groše*, s. 68–73, typ X–XIV.

²³ Touto problematikou se zabýval L. Richtera, viz RICHTERA, Lukáš: *Jednostranná ražba groše Václava IV. a její souvislost se zhoršující se kvalitou reliéfu pražských groš*, *Folia numismatica* 27/1, 2013, s. 53–66.

